

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-04>

УДК 327,5

Владислав Едуардович Кошельник

аспірант кафедри політології філософського факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022

vladkosh@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6744-6047>

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ФОРМУВАННЯ

Розглядаються та визначаються основні характеристики й особливості політичних режимів пострадянських країн Прибалтики, України, Росії та Грузії у контексті їхньої трансформації після розпаду СРСР. У фокусі різні шляхи демократизації у цих країнах, що позначились у конституційних змінах, в ідеологічних наративах та зовнішній політиці. Пояснюється гібридність політичних режимів у перехідний період, коли відбувалась політична, економічна модернізація порід із завданнями збереження та розвитку національної ідентичності. Розглядається різновекторність політичних змін у пострадянських країнах, що виявилось у різних результатах реформаційних зусиль – від демократизації до авторитаризації, зумовлених реакцією на внутрішні виклики та необхідністю пристосування до міжнародних норм. Аналізуються певні залишки радянськості та бюрократичні елементи, що гальмують процес трансформації та демократизації, що дозволяє маркувати їхні як неопатримоніальні: централізація влади, домінування однієї партії в управлінні державою або вузькою групою осіб, що негативно позначається на формуванні та розвитку громадянського суспільства та й загалом на процесі демократизації.

Складено дві таблиці, в яких простежуються еволюція конституцій, економіки, ідеології та політичних систем у пострадянських країнах та еволюція політичних режимів у пострадянських країнах з урахуванням впливу міжнародних організацій. Визначається специфіка української політичної системи демонструє певні відмінності від інших пострадянських країн.

Ключові слова: *політичний режим, гібридні режими, неопатримоніальний політичний режим, еволюція, трансформація, реформування, демократизація, модернізація, патримоніальні структури.*

Як цитувати: Кошельник, В.Е. 2024. Загальна характеристика політичних режимів пострадянського простору та особливості їх формування. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Питання політології»* 45: 32-37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2024-45-04>

In cites: Koshelnyk, Vladyslav. 2024. General Characteristics of the post-Soviet space political regimes and features of their formation. *The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Issues of Political Science»* 45: 32-37. <https://doi.org/10.265652220-8089-2024-45-04> (in Ukrainian)

Аналіз політичних систем пострадянського простору виявляє переважання неопатримоніальних режимів, де традиційні патримоніальні структури поєднуються з бюрократичними елементами, формуючи особливу модель управління. Олександр Фісун вказує, що ці режими характеризуються сильною

централізацією влади, де політичне лідерство часто підкріплюється особистими зв'язками та вірністю, а не демократичними процедурами (Fisun, 2019; 2016). Це сприяє формуванню неформальних механізмів управління, які можуть бути ефективнішими за формальні інститути завдяки своїй гнучкості. Пострадянські політичні режими також показують складну динаміку, оскільки вони сформовані під впливом спадщини радянської епохи, слабкості інституцій та авторитарних практик. Нерідко політичним системам цих країн притаманна незавершеність

© Кошельник В.Е., 2024.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0

раціональної та бюрократичної трансформації та незавершеність поділу між політикою та економікою (Fisun 2012: 92). За цих умов відбувається концентрація влади в руках окремого правителя або «партії влади», які і контролюють важливі ресурси та процеси з частковим використанням адміністративних переваг для збереження влади. Логіка неопатримонального політичного процесу дозволяє бюрократії, або вузькій групі осіб монополізувати основні ланки патрон-клієнтських мереж, контролюють важливі ресурси та процеси з частковим використанням адміністративних переваг для збереження влади. Внаслідок цього політична конкуренція часто є номінальною, а можливості опозиційних сил серйозно обмежені.

1991 рік став ключовим моментом для пострадянських держав, зокрема Естонії, Латвії, Литви, України, Росії та Грузії, ознаменувачи початок глибоких змін у їх політичних, економічних, та соціальних системах. Вони втілили масштабні реформи, які включали конституційні зміни, економічні перетворення, ідеологічні зміщення та нові зовнішньополітичні напрямки, відповідаючи на нові глобальні виклики і визначаючи свої державні пріоритети. Балтійські держави швидко відмежувалися від радянських управлінських моделей, асимілюючи принципи ліберальної демократії та європейське законодавство. Натомість, Росія та Грузія зазнавали складніших та конфліктних конституційних реформ, відбиваючи внутрішню боротьбу за владу. Україна проявила зусилля збалансувати демократичні ініціативи із забезпеченням політичної стабільності, що вилилося у численні конституційні поправки. Економічні трансформації характеризувалися переходом від планової до ринкової економіки, з особливими економічними роз-

ділами в конституціях, які відображали інтеграційні зусилля в міжнародні ринки. Ідеологічне переосмислення ідентичностей та зовнішньополітичні стратегії відіграли ключову роль у формуванні нових національних доктрин і міжнародних зв'язків, що підкреслили стремління до Заходу або підтримку регіонального впливу. Ці зміни показують, як різні шляхи демократизації, від міцних демократичних інституцій у Балтії до складних авторитарних тенденцій в Росії, впливають на політичний ландшафт цих країн.

Аналізуючи конституційні документи, економічні дані та політичні доктрини, представлено порівняльну таблицю, яка ілюструє розвиток пострадянських держав після 1991 року, включаючи Естонію, Латвію, Литву, Україну, Росію та Грузію. Таблиця охоплює такі аспекти, як конституційні реформи, економічні переходи, ідеологічні зміни, вектори зовнішньої політики та політичні реформи. Конституційні зміни відображають адаптацію країн до внутрішніх і зовнішніх вимог, економічні перетворення вказують на перехід до ринкових систем, ідеологічні зрушення відбивають відходження від комуністичного минулого і розвиток національних ідентичностей. Зміни в зовнішній політиці та політичних системах підкреслюють спроби інтеграції у міжнародні структури, а також зміцнення внутрішньої стабільності та демократії (1991-2011 – 1991-2011 – як живуть екс-республіки СРСР; Міжнародні наслідки розпаду СРСР та утворення нових незалежних держав; Конституція Естонії; Конституція Латвійської Республіки; Конституція Литовської Республіки; Конституція України; Відмінності української та російської конституцій; Конституція РФ; Конституція Грузії). На основі аналізу джерел виявляються

Таблиця 1.

Еволюція конституцій, економіки, ідеології та політичних систем у пострадянських країнах

Параметр	Естонія	Латвія	Литва	Україна	Росія	Грузія
Конституційні зміни	1992 р., додаткові зміни для інтеграції в ЄС	1991 р., реформа 1998 р. для інтеграції в ЄС	1992 р., часті поправки для ЄС та НАТО	1996 р., зміни 2004, 2010, 2019 рр. для збалансування влади	1993 р., зміни 2008, 2020 рр. для розширення влади президента	1995 р., зміни 2004, 2010 рр. для зміцнення парламенту
Економічні перетворення	Швидка приватизація, інтеграція в ЄС	Приватизація, економічна стабілізація, членство в ЄС	Ринкові реформи, активне залучення інвестицій, ЄС	Поступова приватизація, реформи ринку, корупція	Великі приватизації, державний контроль над ключовими галузями	Приватизація, реформи, залежність від міжнародної допомоги

Параметр	Естонія	Латвія	Литва	Україна	Росія	Грузія
Ідеологічні зрушення	Європейські демократичні цінності, вихід з радянського впливу	Зосередження на національних цінностях та євроінтеграції	Акцент на демократії, західних цінностях	Боротьба з радянською спадщиною, євроатлантичний курс	Патріотизм, державницькі ідеї, «вертикаль влади»	Прозахідна орієнтація, демократичні реформи
Зовнішня політика	Інтеграція в ЄС та НАТО	Активна євроінтеграція та участь в міжнародних проєктах	Зближення з ЄС та НАТО, західні альянси	Членство в ЄС і НАТО як стратегічна мета, конфлікт з Росією	Спроби відновлення регіонального впливу, складні відносини з Заходом	Намагання інтегруватися в ЄС та НАТО, напруженість з Росією
Реформи політичних систем	Стабільна демократична система, регулярні перегляди	Посилення ролі парламенту, демократичні інститути	Демократичне зміцнення, регулярні конституційні реформи	Реформи судової системи, політичні коливання	Консолідація влади, обмеження опозиції	Демократизація, перехід до парламентської республіки

Джерела: 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

важливі трансформації у країнах, які вийшли з-під радянського впливу. Зокрема, досліджувались конституційні зміни, економічні перетворення, ідеологічні зрушення, зовнішньополітичні стратегії та політичні системи в Естонії, Латвії, Литві, Україні, Росії та Грузії. Ці країни адаптувалися до внутрішніх викликів та міжнародних норм, просуваючи реформи для закріплення прав і свобод, а також розширення громадського контролю над владою. Вони інтегрувалися в міжнародні економічні структури, що стимулювало їхні економіки та підтримувало демократичні реформи. Зміни в ідеологічних наративах та зовнішній політиці відбивають їхні зусилля в інтеграції у глобальні системи, а також впливають на внутрішню політику (Особливості суспільно-політичної модернізації 2017).

У пострадянському просторі політичні режими еволюціонували з елементами як

демократії, так і авторитаризму, що особливо проявлялося в періоди реформ та модернізації. Часто ці процеси відбуваються на тлі регресу до авторитарних методів управління, де політичні еліти монополізують владу, використовуючи державні ресурси для зміцнення своїх позицій під час криз. Аналіз еволюції політичних систем у цих країнах виявляє значні інституціональні та зовнішньополітичні зміни, викликані розпадом СРСР. Перехідні періоди характеризуються новими конституційними структурами та зовнішніми політичними стратегіями, а також реорганізацією політичних еліт. Зміни у політичних режимах, які варіюють від авторитарних до демократичних або гібридних форм, підкреслюють складність та різноманітність демократизаційних та модернізаційних процесів, впливаючи на внутрішню та міжнародну динаміку держав.

Таблиця 2.

Еволюція політичних режимів у пострадянських країнах

Країна	Еволюція політичного режиму	Нові політичні динаміки	Вплив міжнародних організацій
Естонія	Ранній перехід до парламентської демократії зі стабільним управлінням.	Інтеграція в економічні та безпекові структури.	Суттєвий вплив ЄС і НАТО.
Латвія	Перехід до парламентської демократії з інтеграцією в ЄС та НАТО.	Активна участь у міжнародній торгівлі та політиці ЄС.	Активний член ЄС та НАТО.
Литва	Швидка інтеграція у ЄС та НАТО, адоптація парламентської демократії	Міцні зв'язки з ЄС та НАТО, участь у міжнародних миротворчих місіях	Міцна інтеграція в структури ЄС та НАТО.

Країна	Еволюція політичного режиму	Нові політичні динаміки	Вплив міжнародних організацій
Україна	Коливання між парламентською та напівпрезидентською системами; реформи управління.	Баланс між інтеграцією в Захід та історичні зв'язки з Росією.	Вплив ЄС, НАТО, МВФ та Світового банку.
Росія	Авторитарні тенденції з централізованою владою в руках президента.	Геополітичний вплив у колишніх радянських територіях і за їх межами.	Санкції та виклики з боку Заходу.
Білорусь	Мінімальні зміни від радянських структур, авторитарний режим.	Обмежена взаємодія з Заходом, тісні зв'язки з Росією.	Мінімальний західний вплив.
Молдова	Парламентська демократія з політичною нестабільністю та викликами управління.	Боротьба з корупцією, політичні кризи, ЄС та США як потенційні партнери.	Підтримка від ЄС, МВФ, Світового банку.
Грузія	Зміни влади між президентом і парламентом; рух до глибших демократичних реформ.	Аспірації до ЄС і НАТО, вплив Росії.	Стратегічна допомога від США та ЄС.
Азербайджан	Авторитарний режим з централізованим контролем президента.	Енергетично орієнтована зовнішня політика, стратегічні партнерства.	Баланс між Заходом і Сходом.
Вірменія	Напівпрезидентська система з періодичними антидемократичними відступами.	Напружені відносини з сусідами, балансування між ЄС та Росією.	ЄС як партнер у сусідських програмах.

Джерела: 13, 14

Згідно з аналізом, таблиця відображає широкий спектр політичних змін у пострадянських країнах, демонструючи різноманітність реформаційних зусиль від демократизації до авторитаризації, залежно від внутрішніх і міжнародних умов. Наприклад, країни Прибалтики інтегрувалися в ЄС і НАТО, що сприяло їх стабілізації та розвитку демократичних структур, тоді як Росія та Білорусь продемонстрували тенденції до централізації влади і обмеження зовнішніх впливів. Україна та Грузія знаходяться між демократичними аспіраціями та викликами політичної нестабільності, а країни Кавказу балансують між внутрішнім розвитком і міжнародними конфліктами.

Такий аналіз неможливий без чіткого визначення поняття «політичний режим», яке, згідно з В. Кобильником, охоплює взаємини між політичними акторами та структуру політичних інституцій, що формують державно-суспільні відносини (Кобильник 2010). Соціологічний підхід до вивчення політичних режимів, як зазначає М. Боровський (Боровський 2004), дозволяє аналізувати їх як системи, які забезпечують соціальну стабільність і визначають форми управління в контексті легітимності влади.

Аналіз політичних систем пострадянського простору виявляє переважання неопатримоніальних режимів, де традиційні

патримоніальні структури поєднуються з бюрократичними елементами, формуючи особливу модель управління. Олександр Фісун вказує, що ці режими характеризуються сильною централізацією влади, де політичне лідерство часто підкріплюється особистими зв'язками та вірністю, а не демократичними процедурами (Fisun, 2019; 2016). Це сприяє формуванню неформальних механізмів управління, які можуть бути ефективнішими за формальні інститути завдяки своїй гнучкості. Пострадянські політичні режими також показують складну динаміку, оскільки вони сформовані під впливом спадщини радянської епохи, слабкості інституцій та авторитарних практик.

Домінування однієї партії в пострадянських політичних системах також пов'язане з процесами консолідації влади навколо певного лідера або вузької групи еліт, що сприяє збереженню авторитарних практик управління. Така концентрація влади перешкоджає розвитку політичного плюралізму і призводить до стагнації демократичних процесів. Системи, де домінуюча партія має вирішальний вплив на політичний процес, характеризуються слабким громадянським суспільством, обмеженим доступом до незалежних медіа та контролем над судовою системою. Водночас, специфіка української політичної системи демонструє певні

відмінності від інших пострадянських країн. Тут, попри періоди домінування окремих партій або політичних блоків, спостерігається більш динамічна політична боротьба та більший рівень політичного плюралізму. Це частково пояснюється високою мобільністю електорату, частими змінами політичних коаліцій та сильним впливом громадянського суспільства на політичні процеси (Назаров 2017).

Таким чином, загальна характеристика політичних режимів пострадянського простору включає значний вплив домінуючих партій на формування та функціонування політичної системи, що часто веде до авторитарних практик і обмеження політичної конкуренції. Проте, в окремих країнах, таких як Україна, можна спостерігати відносно більший рівень політичної динаміки та конкуренції, що вказує на наявність потенціалу для демократичного розвитку в регіоні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Fisun, O. 2019. Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia. *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes* / Ed. by Balint Magyar. Budapest: Central European University Press: 75-96. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=J_uZDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=4C45zQDzqX&sig=6ku3QwE-v9FyNPg6t7mnWUEjMM0&redir_esc=y - v=onepage&q&f=false
2. Fisun, O. 2016. Ukrainian Constitutional Politics: Neopatrimonialism, Rent-seeking, and Regime Change. *Beyond the Euromaidan: Comparative Perspectives on Advancing Reform in Ukraine* / Henry E. Hale & Robert W. Ortung (Eds.). Stanford: Stanford University Press: 105-123. URL: https://philosophy.karazin.ua/ua/kafedra/staff_pol/book_s/fisun/UkrainianConstitutionalPoliticsNeopatrimonialism.Rent-seeking.andRegimeChange.pdf
3. Fisun, O. 2012. Rethinking Post-Soviet Politics from a Neopatrimonial Perspective. *Demokratizatsiya. The Journal of Post-Soviet Democratization*. Spring. Vol. 20. №2: 87-96. URL: https://philosophy.karazin.ua/en/kafedra/staff_pol/book_s/fisun/Oleksandr%20Fisun+RETHINKING%20POST%20SOVIET%20POLITICS%20FROM%20A%20NEOPATRIMONIAL%20PERSPECTIVE.pdf
4. 1991-2011 – як живуть екс-республіки СРСР. 2011. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2011/08/110824_ussr_timeline
5. Міжнародні наслідки розпаду СРСР та утворення нових незалежних держав. URL: <http://www.kimo.univ.kiev.ua/MVZP/91.htm>
6. Конституція Естонії (Естонської Республіки). 1992. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/estonia.pdf>
7. Конституція Латвійської Республіки 2019. (зі змінами). URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18852>
8. Конституція Литовської Республіки. Прийнята громадянами Литовської Республіки на референдумі 25.10.1992 р.: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm
9. Конституція України (із змінами, внесеними Законами України). 2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
10. Кириченко, Ю. 2022. Відмінності української та російської Конституцій. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vidminnosti-ukrayinskoyi-ta-rosijskoyi-konstytutsij/>
11. Конституція РФ. 1993. URL: <http://duma.gov.ru/legislative/documents/constitution/>
12. Конституція Грузії. 1995. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30346/33/ru/pdf>
13. Особливості суспільно-політичної модернізації країн пострадянського простору: моногр. / за ред. канд. іст. наук, доц. А.Г. Бульвінського. 2017. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 288 с.
14. Кобильник, В. В. 2010. Особливості демократичної трансформації політичних режимів України та Польщі: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02. Київ, 20 с.
15. Боровський, О. О. 2004. Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження: автореф. дис. канд. соціол. наук: 22.00.04. Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка. 201с. URL: <https://mydisser.com/ua/avtoref/view/borovskiy-o-o-politichniy-rezhim-yak-ob-kt-sociologichnogo-doslidzhennya.html>
16. Назаров, М.С. 2017. Формування пострадянських партійних систем з домінуючою партією: українська специфіка: автореф. дис... канд. політ. наук 23.00.02 – Політичні інститути та процеси. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. 21 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2024

Стаття рекомендована до друку 2.04.2024.

Vladyslav Koshelnyk

PhD student, Department of Political Sciences V.N. Karazin Kharkiv National University

4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine

vladkosh@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-6744-6047>

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE POST-SOVIET SPACE POLITICAL REGIMES AND FEATURES OF THEIR FORMATION

The main characteristics and features of the political regimes of the post-Soviet Baltic states, Ukraine, Russia and Georgia are considered and determined in the context of their transformation after the collapse of the USSR. The focus is on different ways of democratization in these countries, which were reflected in constitutional changes, ideological narratives, and foreign policy. The hybridity of political regimes in the transition period, when the political and economic modernization of breeds with the tasks of preservation and development of national identity took place, is explained. The multi-vector nature of political changes in post-Soviet countries is considered, which was manifested in different results of reform efforts - from democratization to authoritarianization, caused by the reaction to internal challenges and the need to adapt to international norms. Certain remnants of Sovietism and bureaucratic elements that inhibit the process of transformation and democratization are analyzed, which allows them to be labeled as neo-patrimonial: centralization of power, dominance of one party in the management of the state or a narrow group of persons, which negatively affects the formation and development of civil society and, in general, the process democratization. Two tables have been compiled, which trace the evolution of constitutions, economy, ideology and political systems in post-Soviet countries and the evolution of political regimes in post-Soviet countries, taking into account the influence of international organizations. The determined specificity of the Ukrainian political system shows certain differences from other post-Soviet countries.

Keywords: *political regime, hybrid regimes, neopatrimonial political regime, evolution, transformation, reformation, democratization, modernization, patrimonial structures.*

REFERENCES

1. Fisun, O. 2019. Neopatrimonialism in Post-Soviet Eurasia. *Stubborn Structures: Reconceptualizing Post-Communist Regimes* / Ed. by Balint Magyar. Budapest: Central European University Press: 75-96.
2. Fisun, O. 2016. Ukrainian Constitutional Politics: Neopatrimonialism, Rent-seeking, and Regime Change. *Beyond the Euromaidan: Comparative Perspectives on Advancing Reform in Ukraine* / Henry E. Hale & Robert W. Ortung (Eds.). Stanford: Stanford University Press: 105-123.
3. Fisun, O. 2012. Rethinking Post-Soviet Politics from a Neopatrimonial Perspective. *Democratization The Journal of Post-Soviet Democratization*. Spring Vol. 20. #2 : 87-96.
https://philosophy.karazin.ua/en/kafedra/staff_pol/book/s/fisun/Oleksandr%20Fisun+RETHINKING%20POST%20SOVIET%20POLITICS%20FROM%20A%20%20NEOPATRIMONIAL%20PERSPECTIVE.pdf
(in Ukrainian).
4. 1991-2011 – how the ex-republics of the USSR live. *BBC*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2011/08/110824_ussr_timeline (in Ukrainian).
5. International Consequences of the Collapse of the USSR and the Formation of New Independent States. URL: <http://www.kimo.univ.kiev.ua/MVZP/91.htm> (in Ukrainian).
6. Constitution of Estonia (Republic of Estonia). 1992. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/estonia.pdf> (in Ukrainian).
7. Constitution of the Republic of Latvia. 2019. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/18852> (in Ukrainian).
8. Constitution of the Republic of Lithuania. 1992. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (in Ukrainian).
9. Constitution of Ukraine. 2014. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (in Ukrainian).
10. Kyrychenko, Yu. 2022. Differences between the Ukrainian and Russian Constitutions. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/vidminnosti-ukrayinskoyi-tarosijskoyi-konstytutsij/> (in Ukrainian).
11. Constitution of the Russian Federation. 1993. URL: <http://duma.gov.ru/legislative/documents/constitution/> (in Ukrainian).
12. Constitution of Georgia. 1995. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/30346/33/ru/pdf> (in Ukrainian).
13. Peculiarities of socio-political modernization of the countries of the post-Soviet space: a monograph / ed. by candidate of historical sciences, associate professor A.H. Bulvinsky Kyiv: State University "Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine", 2017. 288 p. (in Ukrainian).
14. Kobylnyk, V.V. 2010. Peculiarities of the democratic transformation of the political regimes of Ukraine and Poland: autoref. thesis ... cand. polit. Sciences: 23.00.02. Kyiv. 20 p. (in Ukrainian).
15. Borovskyi, O.O. 2004. Political regime as an object of sociological research: Diss.... Ph.D. sociol. Sciences: 22.00.04. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv, 201 p. (in Ukrainian).
16. Nazarov, M.S. 2017. Formation of post-Soviet party systems with a dominant party: Ukrainian specifics: autoref. diss. for the degree of Cand. of Political Sciences 23.00.02 - Political institutions and processes. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University. 21 p. (in Ukrainian).

The article was received by the editors 27.02.2024.

The article is recommended for printing 2.04.2024